

OSSERVATORIO LETTERARIO

*** Ferrara e l'Altrove ***

Magyar nyelvű online melléklet / Supplemento online in lingua ungherese
<http://www.osservatorioletterario.net> - <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/> - <http://www.testvermuzsak.gportal.hu>

ISSN: 2036-2412

Ferrara, vasárnap 2009. október 11. - domenica 11 ottobre 2009

A 2009/2010 71/72. SZÁMBÓL ELŐZETES

KRITIKA

Szűcs Tibor

A MAGYAR VERS KETTŐS NYELVI TÜKÖRBEN

Tinta Könyvkiadó, Budapest 2007, 228 old.

Pontosan egy évvel ezelőtt, lapunkban, az [Osservatorio Letterario 2008/2009 65/66.](#) (ld. [Testvérmúzsák](#) web-oldalán is) számában jeleztem a nem sokkal a folyóirat megjelenése előtt felfedezett könyvet, amelynek alapjául a szerző habilitációs értekezése szolgált, amit ismertem. A kötet véletlenszerű felfedezését követően azonnal hírt is adtam róla a kiadó honlapján megjelent tájékoztató és az említett dolgozatban megszerzett ismeretek alapján, amelyre utaltam is akkori cikkemben. Tavaly óta ez év szeptemberéig kellett várnom, mivel addig nem volt lehetőség a külföldre való megrendelésére, még a kiadónál sem. A csoda szeptemberben történt, amikor sikerült végre egy olyan külföldre is szállító online könyvruházat találnom, ahol ez a könyv meg is volt található.

A saját szándékom mellett még két felkérésnek eleget téve írom jelen recenziómat. Ez ügyben szétküldött információkérő leveleimnek köszönhetően, menet közben kapcsolatba kerültem két emberrel. Az egyik Kiss Gábor volt, a kiadó ezen [sorozatszerkesztője](#), aki felkért, hogy írjak egy recenziót a kötetéről. A másik a szerző hungarológus, Szűcs Tibor volt, aki arra kért, hogy mondjak véleményt a könyvről. Tehát tripla indíttatásból teszek eleget a fenti kéréseknek ezen recenzióm megírásával.

Nagy érdeklődéssel és nem kis kíváncsisággal vettem kezembe Szűcs Tibor egyedülálló könyvét, mivel az említett habilitációs dolgozatának általam ismert igen rövidített kivonata csak töredéke ennek az óriási fordításkritikai munkának. Mit takar a könyv címe: *A magyar vers kettős nyelvi tükörben?* Nem mást, mint a magyar költészet német és olasz fordításainak fordításkritikai értékelését: a kontrasztív nyelvészeti és komparatív irodalomtudományi tényezők szembesítésével kutatja, hogy miként tárható fel az eredeti szöveg és a fordítás kettős nyelvi-kulturális kötődése az általa kiválasztott 18 magyar vers fordításainak komparatív műelemzése során. Tehát, az eredeti forrásnyelvi és a célnyelvi – esetünkben a német és az olasz – szöveg kettős meghatározottságára utal a cím, valamint a beválogatott fordítások egy-egy eltérő tükrét idézi ezen nyelvek és kultúrák együttesében.

A könyv hat nagy fejezetre tagolódik: I. Bevezető gondolatok, II. A nyelvi alapokhoz, III. Nyelv és kultúra egysége a vers világában, IV. Versfordítások – Párhuzamos (összehasonlító) elemzések, V. A fordításkritikai tanulságok összegezése, VI. Irodalom.

A *Bevezető gondolatokban* a szerző azonnal tájékoztatja az olvasót alapvető célkitűzéséről, amely nem más mint „annak magyar alapú kontrasztív vizsgálata, hogy milyen nyelvi és kulturális tényezők határozzák meg a formaközpontú művészi szöveg legkötöttebb műnemét, a lírát képviselő versnek a fordítását; ennek megfelelően milyen sajátos fordításkritikai szempontok követésével minősíthető a művészi fordítás sikere...”

Közli az olvasóval, hogy mely megfontolások vezették a téma feldolgozásához, hogy miért éppen a versre esett a választása: 1.) azért, mert a tartalom-forma egység jegyében a lehető legszorosabb, legszervezettebb összeforrottságot képviseli; 2.) mint nyelvi műalkotás, ezzel összefüggésben a legnyilvánvalóbb nyelvi kötődést mutatja; 3.) a magyar irodalmi műveltségben hagyományosan egészen sajátos státuszt élvez mind az irodalmi kánonunkon belül sokáig paradigmaticusnak tekinthető helyét, mind pedig a nemzeti kultúrában betöltött kiemelt szerepét illetően. Ebben a fejezetben tesz szintetizáló említést a nyelvek és a szövegek szembesítéséről utalván a nyelvtudomány újabb kori története során kialakult három alapvető (a történeti összehasonlító nyelvészet, a nyelvtipológia, az areális nyelvészet) megközelítésről, hangsúlyozván, hogy érdekes megfigyelni, hogy ezek miként fonódnak össze az újabb nyelvtudományi törekvésekben. Ezután szól a nyelvtipológia hármasszemléleti körében megkülönböztetett tipikus rétegekről – azok miként kezelik a nyelvek egyetemes törvényszerűségeit, a nyelvsajátos jellemzőket, a nyelvtípusokat –, a kontrasztív nyelvészet és a fordítástudomány viszonyáról. A *nyelvi alapokhoz* c. fejezetben azon nyelvi sajátosságok kifejtéséről szól, amelyek meghatározhatják a művészi nyelvhasználat magyar jellemzőinek és a német, olasz fordításokban történő tükröződéseinek alakulását. A harmadik fejezet (*Nyelv és kultúra*

egysége a vers világában) többek között szól a kontextuális és intertextuális kapcsolatrendszer kérdéseiről, a magyar vers fogadtatásáról a fordítások tükrében, a magyar irodalom olasz és német fogadtatásáról, a magyar vers sajátos helyi értékéről, nyelvünk ütemhangsúlyos és időmértékes verselési ritmuselvhez való igazodásáról, irodalmunk néhány sajátos háttérvonásáról és így tovább. A negyedik fejezetben (*Versfordítások – Párhuzamos /összehasonlító/ elemzések*) elérkezünk a legizgalmasabb részhez: hungarológiai horizonton a magyar-német/olasz kontrasztív nyelvészet – különösen a fonológia és a szemantika – alkalmazott szintjén foglalkozik a művészi fordítás messzeható tanulságaival. Az összevető (párhuzamos) verselemzések a képszerűség és a zeneiség szempontjából, az intertextualitás szélesebb kereteinek figyelembevételével kerülnek Szűcs Tibor fordításkritikai nagytípusa alá. Ebben a fejezetben válogatás olvasható a magyar líra termésének néhány német és olasz fordításából, ahová folyóiratunk, az *Osservatorio Letterario* műfordítóinak munkái is bekerültek: Preszler Ágnesé (Csokonai Vitéz Mihály: A reményhez, Petőfi Sándor: Szeptember végén, József Attila: Betlehemi királyok, Nagy László: Ki viszi át a szerelmet) és B. Tamás-Tarr Melindáé (Babits Mihály: Új leoninusok, Juhász Gyula: Milyen volt... Ld. az olasz nyelvű recenzió nál az ezzel kapcsolatos magyar nyelvű részletet a 27-30. oldalon). Ebben a fejezetben – ahogy a szerző előre jelezte – költészetünk értékeinek bemutatásához maga a versválogatás nem jelent reprezentatív mintát, hanem a különféle fordítási mintával kívánt szolgálni, a különféle fordítási problémák kihívásai, a fordításkritikai észrevételek tanulságai határozták meg ebbe az irodalomtörténeti, stílustörténeti aspektusból rendkívül vegyes példatárba kerülést. E tekintetben a szerző nem törekedett semmiféle tematikus, korszakoló vagy más rendszerező elv követésére, egyben a kánon minősítő érzékeltetése sem volt célja. Itt minden egyes vers egyedi műalkotásként kerül előtérbe s ekként szembesül fordításaival. Célkitűzése szerint a felsorakoztatott példák egészéből fordítástechnikai tekintetben valóban kikerekedett egy reprezentatív minta a magyar vers fordításához, annak nehézségeihez, problémáinak kezeléséhez, megoldásainak megítéléséhez, a jelzett szempontrendszer szerint elsősorban a zenei hangzás – prozódia, versforma, metrika, rím stb. –, a képszerűség – metaforák, reáliák stb. – nyelvi remotivációs hatását, az intertextuális összefüggések érvényesítését illetve mindezek fordítói kompenzációját minősíti.

Az ötödik fejezetben Szűcs Tibor összegezi a fordításkritikai tanulságokat. Ezek a tanulságok felhívják a figyelmet arra, hogy a magyar nyelv sajátos jellegének és összetett verselési rendszereinek köszönhetően elkerülhetetlenül szembetaláljuk magunkat a fordítást nehezítő körülményekkel. Megállapítja, hogy a magyar irodalom rendkívül gazdag és igényes műfordítás-irodalmának és a különféle fordításokban tükröződő magyar irodalomnak a szembesítése éppen a líra területén szolgál a legszembetűnőbb minőségi és mennyiségi aránytalanságokkal: abban a műnemben, amelyben a hazai irodalom a legkimagaslóbb művészi teljesítményeket érte el, s amely a lehető legszorosabban kapcsolódik a nyelv közegéhez. Ugyanakkor tudomásul kell, hogy vegyük, hogy a magyar költészet erőteljes nyelvi telítettsége sajátosan magyar jelenség, s a külföldről mutatkozó szélesebb olvasói érdeklődés nyitottsága manapság a prózának, az epikának kedvez. A szerző megállapítása és javaslata szerint éppen ezért is célszerű a fordításban tükröződő nyelv-kultúra egységgel kapcsolatos elvárásokat átértelmezni, azaz: az adott forma tartalom-forma egység legelemibb újraalkotásaként szép vers született-e a német vagy olasz költészet hagyományainak értelmében? A szokványosan magyar kiindulású tartalmi és formai hűség egyoldalú pólust rögzítő aprólékos minősítési szempontjai helyett voltaképpen a maga interlingvális és interkulturális mozgásterében, azaz dinamikusabban kellene megragadni a versfordítást: ugyanis tudott, hogy a nyelvek és kultúrák művészi szintű dialógusában szükségszerűen a pólusok között folyó kiegyenlítő közvetítésről van szó.

Azt az általánosítást szűri le a hungarológus, hogy az itt érintett olasz fordítók rendszerint igen szorosan követni kívánják a magyar nyelv gondolati-képi világát, ám jelentőségéhez mérten többnyire kisebb figyelmet szentelnek a zenei-formai réteg eredeti kötöttségeinek, a német fordítók viszont ez utóbbi tényezőket is igyekeznek többé-kevésbé szem előtt tartani, s ebből kiindulva – a szükség adott kényszerében – hajlanak akár a szemantikai, ill. képi módosításokra is. Márpedig – az esztétikai-poétikai-stilisztikai szempontból kulcsfontosságú tartalom-forma egység felértékelődésének tudatában – az átültetés különféle szorosabb-lazább típusú megoldásaival (fordítás, adaptáció, verzió stb.) számolva a formaközpontú fordítás minősítésében lényeges szempont lehet a vers formális organizációjának (versszak- és sorszerkezet, tagolás, versmondatok, szintaktikai parallelizmusok, ritmikai tagolás, rímszerkezet, cím stb.) megőrződése, ill. módosulása.

Milyen kell, hogy legyen az ideális versfordító? Erre a kérdésünkre az alábbi választ találhatjuk: az ideális versfordító egyesíti magában a tökéletes minőséghez elvileg kívánatos jellemzőket: lehetőleg mesterségbeli tudással (poétikai kompetenciával) rendelkező költő, kétnyelvű (mindkét érintett nyelven anyanyelvi beszélői szintű nyelvi kompetenciával) és a kultúrák közvetítés missziójának elhivatott (értő és lelkes) részese egy személyben. Ez az optimális „együttállás” azonban csak ritkán valósul meg a gyakorlatban – különösen a magyar versek fordítását illetően –, ezért már az is külön örömdetes körülménynek számít, ha legalább két említett tényező szerencsésen találkozik egy-egy ilyen vállalkozás személyi hátterében.

A könyv akár első, elméleti ismeretekkel foglalkozó részét, akár a fordításkritikai elemzéseket tanulmányozzuk, feltűnő ezen tudományterületen a szerző alapos ismeretanyaga, felkészültsége, kiemelkedő szakértelme. Különösen szembeötlő, hogy minden sorából sugárzik az anyanyelve és a szakma iránti szeretete, a fordítókkal és munkáikkal szemben érzett nagy tisztelete. Csak köszönet illeti a szerzőt ezen rendkívül egyedi, óriási és hasznos munkájáért, amely minden műfordítóknak, irodalomtanárnak, költőnek,

műfordítónak, általában a versszeretőknek az íróasztalán kellene, hogy legyen, mint az igazán hívő, jó keresztényeknek a Biblia, amelyet állandóan és többször olvasni kellene, mert nagyon hasznos forráskritikai munka és a hasznos elméleti és gyakorlati ismeretek mellett gondolkozásra, újabb szakmai ötletek megszületésére készlet, műfordítói kihívásként egyre jobb, minőségi alkotásra serkent.

Figyelmesen áttanulmányozván minden egyes összehasonlító fordításkritikai elemzést, a legnagyobb részt osztom a szerző megállapításaival, észrevételeivel, csak egyvel kapcsolatban szeretnék rációzni ill. indokolni a hungarológus által kiemelt választásaimat amelyeket a 26 éves olasz nyelvi közegben tartózkodásom és olaszországi költői-, írói-, újságírói-, műfordítói valamint nyelvi és kulturális közvetítői tevékenységem alapján tettem. Itt szeretnék visszajelezni annál is inkább, mert személy szerint is érdekelt vagyok Babits *Új leoninusok* (ld.: az olasz nyelvű Józsa-kritikához mellékelt ezzel kapcsolatos fordításkritikai elemzést és az interneten a http://www.osservatorioletterario.net/forditaskritika_szucs_tibor.pdf weboldalt) és Juhász Gyula *Milyen volt...* c. versfordításommal kapcsolatban.

Juhász Gyula versét érintő elemzésében és rövid összegező megállapításában az alábbiakat írja a Szűcs Tibor, nem minden rám vonatkozó megállapításával, észrevételével értek egyet:

„[...] Tamás-Tarr fordítása természetesen ugyancsak élni tud az olasz nemi referencia korábbi egyértelműségével („*ella*”). Megoldásában feltűnik az Annához kapcsolódó igeidői referencia (*imperfetto*) váltakozó módbeli megvalósulása: az első sorban még kötőmód („*fosse*”), a későbbiekben már kijelentő mód („*era*”). Az egyes évszakok megjelenítése részleteiben helyenként kissé eltér az eredetitől: a nyárra és a tavaszra először áttételesen utal („*caldo*” 'meleg'; „*risveglio*” 'újjaéledés'); a nyárhoz a 'sárga' helyett a rokon 'arany' színt társítja, a „*dús kalász*” helyett 'gazdag aratás' áll; az őszi ég „*kinyílása*” helyett az intenzívebb (egyben mély sebet is asszociáló) 'felszakadások/hasadások' jelennek meg. Ezek a változtatások külön-külön persze egyáltalán nem jelentősek. Az azonban már a vers egészét tekintve sajnálatos veszteség, hogy a makrostruktúra említett anaforikus ismétlődése itt nem érvényesül, mert a középső szakaszban megakad a bevezető szerkezet állandósága is, s ekként legfőképpen keretszerűen tér vissza végül fellazítva. A költői én emlékeztetését is kevésbé érzelmekkel telített igék, inkább az észlelés, illetve a külső helyváltoztatás racionális kifejezései ('észreveszem'; 'odajutok/kikötök'; 'érkezni látszik') jelenítik meg. [...]

[...] Az eredeti rímszerkezetnek (s jellegének, következetességének, illetve tendenciájának) az érzékeltetése mindegyik fordításban elsikkad. Dal Zuffo és Tamás-Tarr állandó rímképlet nélkül, Lénárd – a sorredukció révén – középen hangsúlyosabb ölelkező rímekbe (abba) foglalva, Kunert pedig félrímekből (xaxa) indulva végül részleges keresztrímeléssel (abab) alkalmaz összecsendítéseket. Az alliteráció és a hangszimbólumok egyes említett effektusai-halványabb változatban – legfőképpen Dal Zuffo és Kunert utolsó versszakában kelnek életre.

Röviden összegezve: Lénárd szabad eredetiséggel, Tamás-Tarr kevésbé szerencsésen, Dal Zuffo és Kunert viszonylag híven tolmácsolja a vers sajátos képi világának építkezését (a szerkezeti ívelés eléggé egyenetlen érzékeltetésével), ám a zenei réteg közvetítése igazából egyik változatban sem közelíti meg az eredeti stílushatást.”

Az alábbiakban pontról pontra kifejtem választásom szempontjait, amivel rációznék a „kevesbé szerencsés” tolmácsolásra:

1.) Fordításomban Juhász Gyula 11,10,11,10 szótagos verssorait 11 szótagos, azaz az olasz klasszikus verselés legjellemzőbb formájában, a hendekaszillabás sorokban tolmácsoltam, míg Dal Zuffónál a strófák sorainak szótagszámait az alábbiak: 9,11,15,13; 13,11,10,11; 15,17,13,14. (Nb. Az olasz szótagolás verstanilag eltér a magyar szótagszámlálástól, nem számolhatók az olasz verssorok szótagszámait a mi szótagolási szabályaink szerint .¹

2.) A rímszerkezetet illetően, a két nyelv szerkezeti különbségéből adódóan a fordításomban csak az első strófában tudtam hű maradni Juhász Gyula abab keresztrímjeihez, a fennmaradó két strófában viszont ölelkező rímekkel tudtam a sorvégek összecsendülését biztosítani. (N.b.: a műfordításomban az asszonáncok helyett, inkább – a lábjegyzetben illusztrált példák alapján – inkább asszonánc-félet, vagy rímfüggetlen laza sorvéget – *verso sciolto* = laza, rímfüggetlen verssor – használnék). Ehhez viszont a második strófában a sorvégi összecsendítés javára a verssor szórendjét megváltoztattam s ezzel sajnos a makrostruktúra anaforikus ismétlődésének veszteségét okoztam.²

3.) Hogy nem szó szerint fordítottam a *nyár* és a *tavas* névszókat, az is a rímelés és a hendekaszillaba megtartása miatt történt. A *caldo* az olaszban a 'nyár' szinonimája ('stagione calda'=estate: meleg évszak=nyár) – nemcsak melléknév, hanem főnév is az olaszban – s az olaszban gyakran használják a 'nyár' (*estate*) helyett. Ugyanez a helyzet a *risveglio* (újjaéledés, újraébredés, újjaszületés), a 'tavasz' (*primavera*) szinonimájával is s ez is nagyon gyakori a költői- és a mindennapi nyelvhasználatban a 'primavera' helyett.

4.) Mivel a *dús kalász* az érett gabonát jelenti, amely pedig az érett (sárga) gabonátáblákat látatja, a *messe d'oro* nem 'gazdag aratás' értelemben használt nálam, ahogy Szűcs Tibor értelmezi, már csak azért sem, mert az olasz észjárás és szóhasználat szerint általában és leginkább általánosan a 'gabona', 'gabona-félék', és különösképpen a 'búza', 'búzkalász' értelemben használatos – a gabonák növekedésének és érésének teljes időszakában, mint a 'kalász', az olasz *spiga* többes számú alakú *spighe* szinonimája – , amelyeknek

összképi hatása is erőteljesebb és beszédesebb, hangulatfestő ereje hatásosabb. Az olasz költők, írók leggyakrabban s leginkább a sárguló, érett búzatáblákat a 'szőke', 'sárga' (vagy 'okkersárga') melléknév rokonértelmű változatával, az 'arany' melléknévvel illetik, akár csak a szőke női hajat...

5.) A juhászi „kinyílt” őszi egek a sírós, esős őszt idézik, amely a költő lelkiállapotára utal, s mivel egy boldogtalan szerelem mély sebet ejt, ami nagy lelki fájdalommal jár, ezért választottam a mély sebet asszociáló, intenzívebb *squarci* főnevet, ami a *lacerazione* (gyötrődés, roncsolódás) szinonimája: kétségtelenül jobban érzékelteti az önmarcangolást, ami akkor is nagyon erős, ha csak a távolból idézi fel a szeretett nő alakját, a boldogtalan, viszonzatlan szerelem okozóját, akinek emlékéhez azért visszarévedésével vissza-visszatér s ezzel magyarázható részemről – a sorvégi összecsengés biztosítása mellett – az *approdo* választása: a szemek, a tekintet kellemes, jó érzést, szépséget kifejező színébe való bizonyos lehorgonyzást, görcsös belekapaszkodást is jelenthet, ami mindennek ellenére kedves élményt jelent/jelentett a költőnek...

6.) Az alliterációval kapcsolatban Szűcs Tibor állításával ellentétben úgy vélem, hogy az én versfordításomban az olasz verstani értelmezések alapján³ igenis van alliteráció, sőt lényegesen több Dal Zuffóéhoz viszonyítva. Az első strófában vastag betűvel kiemelttem nagyjából az összes betűt, amelyekben az olasz értelemben vett alliterációk fellelhetők: **Di che biondo ella fosse ormai non so, / Però i campi sono biondi se il caldo/ Viene con ricca messe d'oro, lo so, / E l'avverto un'altra volta in quel biondo** (*o, s, c, d, a, l, n, e, p, r, t* alliterációi)

Già non so di che azzurro era il suo sguardo, / Ma negli squarci di cielo autunnale/ Nell'addio languido di settembre/ Al color dei suoi occhi ancora approdo. (*o, a, i, c, ,r l,* alliterációi)

Di che seta era la voce neppure so, /Ma in risveglio il prato se sospira, /La calda voce di Anna pare giunga/ Da primavera remota come il cielo. (*e, d, s, r, a, o, i, l d, m, p* alliterációi)... stb.

Utószó

Ezek után megemlítem, hogy 1997-ben jelent meg az első kétkötetes irodalmi füzet, 48 és 83 oldalas inkább adaptáció, mint műfordítás – magyar népmesei- és népmondai összeállításom csak olasz nyelvű **Da padre a figlio [Apáról fiúra]** (saját borító- és belső illusztrációval) címmel, ezt a 2001-ben a kezdeti 1998-2001-ig az **Osservatorio Letterario – Ferrara e l'Altrove** c. folyóiratomban publikált lírai- és prózai műfordításaimat összegyűjtő 72 oldalas **Le voci magiare (Magyar hangok)** c., szintén csak olasz nyelvű irodalmi füzet követte, majd 2002-ben publikáltam a kétkötetes 64, 78 oldalas klasszikus – s kortárs versekből és prózából álló **Traduzioni /Fordítások** c. kétnyelvű füzetet, s most 2009. februárjában jelent meg a legfrissebb, a **Da anima ad anima [Lélektől lélekig]** c. 150 oldalas műfordítás-antológia könyvem, amely a folyóiratomban 2003-tól publikált 89 magyar vers - klasszikus és kortárs - és 3 nem magyar költő - Horatius, De Heredia, Verlaine - verseinek általam végzett műfordítását tartalmazza.

A fordításkritikai elemzés tárgyává választott Babits-vers fordításának a forrása a fent említett *Le voci magiare* c. irodalmi füzet. **E válogatásról Jászay Magda az alábbiakat írta: „Nagyon jó és reprezentatív válogatás és igazán szép munka a fordítás.** Tudom tapasztalatból, hogy a fordítás nem könnyű vállalkozás és kétszeresen nehéz, ha költeményről van szó.» A Juhász Gyula-vers fordításának forrása az *Osservatorio Letterario* (Ferrara e l'Altrove) 2003/2004 35/36-os száma, amely bekerült a *Da anima ad anima* c. műfordítás-antológiámba. **A római költő- és recenzens Enrico Pietrangeli** a recenziójában ebben a 150 oldalas kötetben megjelent művekből kiemelt jó néhány klasszikus és kortárs költőről – amelyek eredetiben is olvashatók a könyv baloldali lapján – mond kritikai értékelést s a **műfordításaimat a következőképpen minősíti: „Az egyszerű és közvetlen, minden fennhéjázástól mentes címből kiindulva, az ember érzékeli azt a valóságos elkötelezettséget, hogy a versből vers legyen a fordítás eszközén keresztül,** amely soha nem teljesen magától értetődő, és amely legtöbbször eltérítve az eredeti költői kifejezésmód autentikusságától gyakran figyelmen kívül marad. A cím egyébként Tóth Árpád sorait vette kölcsön, amely a spontán kommunikációt keresve kozmikus távolságokat tár fel.

A szövegben esetlegesen fellelhető nyelvi tökéletlenségek egyáltalán nem rontják az új alakba öltés érzetét, inkább az érdekes kulturális kezdeményezések támogatását szolgáló struktúrák nemléte érzékelhető, mint olyan valakinek a hiányossága, aki a tanult nyelv kitűnő ismeretében bátran próbára teszi önmagát. Külön ki kell emelni, hogy a szerző az *Osservatorio Lettario* folyóiraton keresztül sok éve teljes erőbedobással dolgozik az Olaszország és Magyarország közötti kulturális értékek kölcsönös átadásán.

A számos idézett költemény között vannak versek, amelyek gyakran élnek az anaforával, de a rímekhez és az asszonáncokhoz is vissza-visszatérnek, amelyeket a fordító lelkiismeretesen újraalkot olasz nyelven. [...]

Jelen van az egyik szekcióban néhány verssel a kétnyelvű Tamás-Tarr Melinda is, figyelemre méltó az intése az új generációk (leginkább az elvtelenek és érték nélküliek) felé, hogy tiszteljék a szüleiket. Rendkívüli módon osztozni lehet a tudomány és vallás monopóliumáról, a dogmákról és illúziókról alkotott

kiegyensúlyozott álláspontjaival, mindez **gördülékeny, modern és szabatos költői stílusban** kifejezve. [...]

E mű elolvasása előtt, csupán József Attilától és Petőfi Sándortól ismertem valamit, mégis már érzektem e nép poétikai súlyát, de mostanra, kétségtelenül állíthatom, hogy nagyon hiszek a magyar költészetben: vér folyik az ereiben, rendelkezik epikai érzékkel, képes mélyre ásni, ezért is hangoztatom a minőségi munka szükségességét, mert hiányzik, és mert megérdemeli."

Szeretném azt is megjegyezni, hogy ritkán, alkalmanként írt magyar nyelvű fiatakori verseimen kívül – amelyeknek már nyoma sincs, mert megalkotásuk után azonnal megsemmisítettem, hogy senki ne találhasson rájuk – harminc évemen felül kezdtem el országos, olasz irodalmi pályázatokra költeni, prózát írni, irodalomtörténeti- és kritikai munkákat számomra idegen nyelven. Első verseim tehát – akár a többi munkáim – érdekes módon először olaszul születtek meg s nem az anyanyelvemen, amelyekkel már a legelső és az azt követő pályázatokon, versenyeken az 1-4 helyezéseket értem el. Az első alkalmakkor, 1993-tól kezdődően rögtön első díjjal jutalmaztak (háromszoros Dante-díj, háromszoros „Az etruszkok” Akadémia díja, a carrarai „Abszolút legjobb művész”-díj minden kategóriában (vers, próza, esszé, újságírói, illusztrátori- és fotóművészeti kategóriákban szereplő alkotásaimért), majd 2. és 3. helyezéssel Manzonidíj, Vergadíj és még sorolhatnám a **több mint 30 kitüntetés** közül.

A fenti tapasztalataim ellenére hangsúlyozom, hogy tudom és tisztában vagyok azzal, hogy még ennyi idő után is sok tanulnivalóm van, hogy egyre jobban eleget tehessek a lelkiismeretes, jó versírói- és műfordítói követelményeknek, valamint, hogy olasz anyanyelvű költőkkel, írókkal ennyi év után sem kelhetek versenyre még az optimális olasz nyelvi ismereteim ellenére sem, de minden igyekezettel azon vagyok, hogy mindig jobbat nyújtsak e szinte misszióknak tekintett kétnyelvű, (olasz-magyar) műfordítói munkámban is.

¹ *Az olasz verssorok szótagjainak számlálásakor, nem szabad a magyar szótagolás szabályai szerint szótagolni, s úgy kiszámolni a verssor szótagokat. Ezért tűnik a magyar szótagolás szabályai szerint néhány hendekaszillaba/endekaszillabo többnek, mint 11 szótagnak.*

Most itt nincs lehetőség nincs részletesen kitérni az olasz verstani ismeretekre, szabályokra, ritmikára, a metrikus és grammatikai szótagszámlálási eltérő szabályokra, ami eltér a mienktől stb. s aprólékosan megmagyarázni, hogy mikor, mit miért, s mi a nevük az egyes ilyen „manővereknek” (pl. sinaléfe, dialéfe, sinéresi, diéresi, aféresi, prótesi stb.). Csak néhány példával illusztrálom a 11-es szótagú (hendekaszillaba/endekaszillabo) verssort, ami az olasz verselés legjellemzőbbje. Mi szerintünk, magyarok szerint az alábbiak nem 11 szótagú verssorok, az olasz verselés szabályai szerint viszont igen, s ezt el kell fogadni, mert hangzásban, ritmikában is tökéletesen megfelel minden verselési szabálynak (illusztrálásként elválasztó jelet teszek a szótagjelölés céljából és vastagon szedett betűvel kiemelem azokat a részeket, amelyeket egy szótagnak kell ejteni, így látható a magánhangzók egy szótagkénti egybeolvasása, ami a vers ritmusa, dallama, verslábai miatt szükséges. Ha vannak olyanok, akik ezzel nem értenek egyet, akkor is el kell fogadniuk ezt, már csak azért is, mert ami nekünk tökéletes verselésnek tűnik, az az olaszoknak nem és fordítva is igaz).

A hendekaszillabák (a 11-sek) ritmikai hangsúlyfelosztása (6.,10; 4., 8. és 10.; 4., 7. és 10.):

*6., 10.: Can-to-l'ar-mi-tose e il-ca-pi-ta-no (Tasso); 4., 8. és 10.: **Che il-gran-se-pol-cro-li-be-rò-di-Cri-sto** (Tasso); 4., 7. és 10.: **Tai-cad-de a-ter-ra-la-fie-ra-cru-de-le** (Dante).*

Ugyanez tapasztalható a többinél is (decaszillabo, novenario, ottonario, settenario, senario, quinario, quaternario).

Nem könnyű az olasz metrikai szótagszámlálás, amelynek hagyományosan szabályozott, kodifikált törvényszerűségei vannak. Pl. az utolsó hangsúly után mindenképpen csak egy szótagot számolnak! 11-es (hendekaszillaba) a mi verstani szabályaink szerint is: Nel-mez-zo-del-cam-min-di-nos-tra-vi-ta (Dante). De ez is, noha a mi verstani szabályaink szerint nem lenne az:

O-do-no i mor-ti-di-Bez-zec-ca e at-ten-do-no

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 0

Itt a magánhangzók egy szótaggá olvasása mellett az utolsó szótag nem jön szótagszámításba az utolsó szótag szabálya szerint, amit "sdrucchiolo"-nak neveznek, ami annyit tesz, hogy az utolsó hangsúly után a szótag nem tekintendő annak, ezért így jön ki a hendekaszillaba.

Az alábbi Dante-sor úgy tűnik, mintha csak 10 szótagos lenne, de mégsem az, hanem 11-es, mert itt ebben 10 szótagos, csonka verssorban az utolsó hangsúly után számítani kell egy szótagot (nekünk ez 12 szótag!), ugyanis az a szabály, hogy egy csonka verssor esetén hozzá kell számítanunk egy szótagot:

E-co-me al-be-ro in-na-ve-si-le-vò

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

E-co-me al-be-ro in-na-ve-si-le-vò

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (+1 =)11

Az én értelmezésem szerint tökéletlen szabálytalan szabály, de, ez van, ez ellen én nem ágállhatok.

Az alábbi 11-es verssorban (és a többiben is hasonló esetekben) kétféleképpen számolhatjuk a szótagokat:

1.) Que-sta-sel-va-sel-vag-gia-ed-a-spra-e-for-te

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

Ebben az esetben nem számoltunk az alapvető metrikai szabállyal, a hangkieséssel. Hangkiesés: egy szó záró magánhangzóját nem számítjuk, ha az azt követő szó magánhangzával kezdődik.

2.) Que-sta-sel-va-sel-vag-gia ed a-spra e for-te: Két hangkieséssel (a grammatikailag 13 szótagos) ritmikailag 11-es (ez olaszul: elisione vagy sinaléfe, amit én egybejítésnek mondtam.

Az ellenkezőjének pedig - különösen a latin metrikában - dialéfe vagy iato a neve: itt ugyanis a két szomszédos magánhangzót külön kell számolni; az alábbi Dante-versszakban erre példa, az utolsó verssor:

Di - ciò - ti - piac- cia - con - so - la - re al - quan - to (11)

(hangkieséssel/sinaléfe, elisione)

l'a - ni - ma - mia -, che - con - la - sua - per- so- na (11)

Ve - nen - do - qui - è - af - fan- na- ta - tan - to (11)

(grammatikai szótagolással/dialéfe, iato)

Ez csak egy része a számunkra furcsa olasz ritmikai szótagszámolásnak. És még sok mindenről nem szóltam, mint pl. ami csökkenti a szótagok számát (szinkópa), vagy ami a szinkópával ellentétes, az epéntesi és még sok más olasz verstani sajátosságról.

² Itt most nem részletezem a rímfajtákat, csak a következő négyet említeném meg – amelyek valóban rímeknek mondhatók az olasz verstanban - vastag betűvel kiemelten, hogy szemléltessem, hogy mit jelent az olaszok számára a rím, szemben a mi rímfogalmainkkal. A rím a versnek fontos jellemzője, de nem lényegbevágó. Olasz rímek: **Tiszta rím (rima pura)**: a szó utolsó hangsúlyos magánhangzával kezdődő szóvégi szótag (ékezzettel is jelölöm a hangsúlyos szótagot): *divino/argentino, piacévole/pregévole, abbáglío/traváglío, giocóndo/tóndo; asszonánc (assonanza): amóre/sóle, víno/ríso; konzonancia (consonanza): pálco/sólco, césto/mósto; rima interna/rimalmezzo (belső rím vagy középrím): „Passata la tempesta:/ odo augelli far festa, e la gallina...” (Leopardi). Még egy fontos megjegyzés: a rím nélküli verssorokat **oldott verssoroknak (versi sciolti), rímkötetlen** verssoroknak nevezik, **amelyek nem tévesztendők össze a szabad verssel (versi liberi)**. A szabadvers a modern költészet jellemzője: nemcsak rímnélküliek, de visszautasítanak minden előre rögzített szótagkötöttségi és ritmikai sémát. Íme a rímkötetlen verssorokra példa: „All’ombra de’ cipressi e dentro l’urne/confortate di pianto è forse il sonno/ della morte men duro? Ove più il Sola/ per me alla terra non fecondi questa bella d’erbe famiglia e d’animali,/ e quando vaghe di lusinghe innanzi/ a me non danzeran l’ore future...” (Foscolo) Íme egy szabadvers részlet: „Qui/ non si sente/ altro/ che il caldo buono.” (Ungaretti).*

³ Az olaszban az alliteráció a verssorban vagy több soron át nemcsak a szó eleji hangok ismétlődését jelenti, hanem egy szótag betűjének megismétlődése, vagy általánosabban egy hang megismétlődése az elkövetkező szavak elején vagy azok belsejében az alliteráció.Íme erre néhány olasz költői példa az olasz értelemben vett alliterációra:

„di **me medesimo meco mi** vergogno” (Petrarca: Canzoniere) az "m" alliterációja;

„La madre or **sol, suo di tardo traendo**, (Ugo Foscolo: In morte del fratello Giovanni) "s", "t" e "do" alliterációja;

„infandum **regina iubes renovare dolorem**” (Virgilius: Aeneas, latinul) a "re" alliterációja stb.

„**Fr/e/sche le mie parole ne la s/era**

ti sien come il fruscio che fan le foglie

del gelso ne la man di chi le coglie

silenzioso...”

Gabriele D’Annunzio: "La sera fiesolana" c. versének fenti kezdő soraiban az "f", "s", "fr" e "sc" betűcsoportok alliterációja, valamint az "e" ismétlése-ismétlődése figyelhető meg.

Perché **appressando sé al suo disire** (Dante: Isteni színjáték, Paradicsom, I. ének): "s" alliterációja.

E **caddi come corpo morto cade**. (Dante: Isteni színjáték, Pokol, V. ének): "c" alliterációja.

B. Tamás-Tarr Melinda*

Osservatorio Letterario Ferrara e l’Altrove

– Ferrara (Italia) -

Vissz- és utóhang

Pécs, 2009. október 12.

Kedves Melinda,

mindenekelőtt hálásan köszönöm jelentkezésedet, sőt visszajelzésedet – ráadásul mindjárt az ígért recenzió formájában!

Ami magát a recenziót illeti:

(1) először is valamit adatszerűen pontosítanod kellene még a tények szerint, ui. habilitációs dolgozatod (*A magyar vers kettős nyelvi tükörben* [német és olasz fordításokban]) 283 oldalnyi terjedelmű (az ilyenkor szokásos – még publikálatlan – alapvetően németes (*Habilitationsschrift*) menetrend és elvárás szerint. Te nyilvánvalóan ennek a védelemre készült igen rövid kivonatát (vagyis az ún. téziseket) olvashattad a honlapon...

(2) Gyakorlatilag ennek kicsit átdolgozott változata jelent meg eme könyv formájában.

(3) Az észrevételekért külön is hálás vagyok, elgondolkodom, aztán reagálok majd!

(4) Most nincs igazán érkezésem, mert rengeteg bírálatot kell éppen írnom (doktori értekezésekről, keresztfelévesen védendő szakdolgozatokról stb.).

(5) Amúgy pedig nem áll szándékomban nyilvános vitát folytatni egy általam nagyra becsült műfordító (ez lennél TE) és egy fordításkritikus között (ez lennék én).

[...]

Mindazonáltal megírom Neked válaszomat az itt fölvetett kérdésekre, amint időm és energiám engedi. Egyébként meg jól tudod, Te művészként (ti. fordítóként), én meg kutatóként (ti. kritikusként) viszonyulok tkp. ugyanahhoz: a mi közös kincsünkhöz, az utánozhatatlan, egyedi és egyszeri magyar költészethez! Tényleg szinte képtelenség más nyelvre és kultúrára áttenni. Ezért le a kalappal Előtted és a hasonló vállalkozók előtt, akik ezt a szinte lehetetlent – igaz missziótudattal – mégis megkísérik!

Szíves baráti üdv: Tibor

2009. október 13.

Kedves Tibor!

Köszönöm reagálásod. Máris pontosítottam. A Tinta könyvkiadó is belinkelte, ebben a pillanatban fedeztem fel: http://www.tintakiado.hu/book_view.php?id=8&content=newspaper.

Egyébként én sem szándékozom és nem is szándékoztam nyílt vitát folytatni.

Azért írtam a recenzióba foglalva az észrevételeimet, mert olvastam egy kritikát ezzel a könyvvel és egy más nyelvészeti könyvvel kapcsolatban egyazon cikkben - egy online-cikkben, amit most keresvén nem találtam rá, meg akartam Neked mutatni - s ott ki volt emelve ez a rövid összegezésed ilyenképpen kb.: „Szűcs Tibor a végén minősíti is a fordítókat: "Lénárd eredetien, Tamás-Tarr kevésbé szerencsésen, Dal Zuffo és Kunert viszonylag híven fordít"...” - ennek azért egész más íze van. Ráadásul a korábbi értékelő elemzéseidről semmit nem említett meg. Ha valaki csak ezt olvassa, azt gondolja, hogy egy kutyautó fordító lehetek.

Nagyon örülök, hogy olvashattam végre a könyvedet - igen, én csak a kivonatát olvastam a dolgozatodnak - sokat lehet tanulni belőle! Hálás köszönet érte és ismételten őszinte gratulációm. Köszönöm, hogy nagyra becsülöd műfordítói munkámat, megtisztelő és jó érzés, de rengeteget kell még tanulnom, fejlődnöm, mindaddig, amíg élek. Tényleg, nagyon szeretem csinálni.

Valóban kíváncsi vagyok, az észrevételeimre összeszedett gondolataidra, mert csak tanulni lehet s tanulni is akarok belőlük. Majd, amikor lesz rá idő, érkezésed. Nem sürgős, kivárom. [...]

További erőt, egészséget, jó munkát kívánok baráti szeretettel:

Melinda

2009. október 13.

Kedves Melinda!

A nyílt vita azért lenne nevetséges, mert — most nagy szavakat használok — Te mint művész (műfordító), én pedig mint kutató (most éppen fordításkritikus) nyilvánvalóan másként ítélnék meg ugyanazt, amit pedig mindketten egyaránt igen-igen szeretünk... (Nem véletlen, hogy a színész sem szokott a színikritikussal vitába elegyedni. Némi önkritikával: az egyik művelő, a másik — mivel nem tudja művelni — csak tanítja a dolgot...) Magam is kapok természetesen szakmai kritikákat, de az a tudományos körön belül van.

Kettőnk közös vetületére rátérve: az egyik fordításodról igazán elismeréssel szóltam, a másiktól kevésbé. (Amúgy akkor még azt sem tudtam, ki vagy, hogy ti. régről ismerjük egymást.) Természetesen sajnálatos két dolog: (1) hogy csak ezt a két fordításodat vettem alapul (viszont azokról szerencsére konkrétan ítékeztem), (2) s hogy — mint említetted — az egyiknek a szövegkörnyezetből történő kiragadásával torz összkép alakulhat ki. (De igen sajnálatosan ilyen az egész mai médiavilág: bizony szinte minduntalan az eredeti kontextusból kiragadott mozzanatokon szoktak lovagolni...)

Mellesleg igen érdekelne, hol olvastad ezt (ti. így kiragadva, s ezáltal igen sajnálatosan az általánosítás szintjére hozva)? Ez ui. nyilván csak kiragadott hivatkozás lehet valakitől, hiszen magának a könyvemnek nincs elektronikusan hozzáférhető változata.

Egyébként pedig nem *kutyautó* fordító, hanem *maestro* vagy! Mondanám szívesen nőnemben, hogy *maestra*, de attól tartok, az mást jelentene...

Kedves Melinda!

Ígérem tehát, hogy amint időm engedi, reagálok formai megjegyzéseidre. De persze nem ebből fogsz tanulni, hanem egyszerűen abból, hogy folytatod, amit eddig is kiválóan műveltél. A művésznak nem kell a tudós/tudálékos akadémikuskodás ahhoz, hogy továbbra is azt tegye, amit (belülről, szívből) kell...

Szeretettel: Tibor

Ferrara, 2009. október 14.

Kedves Tibor!

Természetesen így is van. Remélem, hogy nem bántottalak meg azzal, hogy a recenziómban kifejtettem az én szemszögemből, hogy miért nem értek egyet a „kevésbé szerencsés” tolmácsolással. Mert, ahogy én találkoztam ezzel a kritikával, nyilván úgy mások is s így legalább olvashatják az én álláspontomat is, s így együtt ki-ki jobban levonhatja ezzel kapcsolatban a következtetést, véleményt pro vagy kontra.

Az nem számít, hogy akkor még nem tudtad, hogy kinek a műfordítását elemzed, kritizálsz. Egyébként is ez a tény nem szabad, hogy befolyásolja a kritikust. Tényleg így volt a legjobb, mert a legkisebb részleghajlás nélkül boncolgathattad a műfordításomat.

Mindenképpen nagy meglepetés és nagy öröm volt számomra, hogy fordításkritikai nagyító és boncolóképed alá kerülhetett két munkám s remélem, hogy folytatod. Már ez is egy kitérítés nekem, s nem is kevés, hogy egy kutató erre méltatta tevékenységemet. Nincs rosszabb az elhallgatásnál, elhallgatásnál és az ignorálásnál - bármi is legyen ezeknek az indító oka -!!!

Tényleg kár, hogy nem választottál be még másokat is, rengeteg műfordításom olvasható az interneten. Folyóiratom 14 éves létezése óta sok minden a világhálóra került. Juhász Gyulától más verseket is fordítottam, ha nem is sokat. Egyébként távoli rokonom: nagyanyai unokatestvéri ágon, Kálló vonalon (mint tudod Te is, J. Gy. anyja neve: Kálló Matild): ományi Kálló Feri bácsi tábori espres mártír unokatestvére a híres Dr. Kálló Antal révén: <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/kalloferencesperes.pdf>, <http://digilander.libero.it/rivistaletteraria/konyvismerteto.htm>, <http://digilander.libero.it/osservletter/kallo.htm>.

Végre sikerült felkutatnom a címeiket, ahol, olvastam: <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1314/131413.pdf>
<http://epa.oszk.hu/00100/00188/00049/pdf/131413.pdf>.

Neked pontatlanul idéztem, ugyanis a Te rövid összegezedet szó szerint idézte a recenzió szerzője. Mindenesetre a hatás ugyanaz. Ezért is éreztem jogosnak kifejteni ezzel kapcsolatos fordítói megoldásaimat.

Nagyon megtisztelő elismerésed, köszönöm szépen. Igyekszem a lehető legjobbat nyújtani. Hangsúlyozom: sajnos az anyanyelvüket korrekten használó olaszokkal mégsem „rúghatok egy labdába”, még akkor sem, ha ők maguk mondják, hogy korrektebbül beszélek, mint sok született olasz... Jó lenne, ha lenne olyan valaki - anyanyelvét valóban jól használó olasz, ha nem is irodalmár, költő, aki átnézné az összes dolgomat, de ilyenre senki sem vállalkozik. Még a családom sem!

Kivárom reagálásodat és előre is köszönöm. Tudom, hogy elfoglalt vagy, s ehhez is idő kell, nem is kevés.

Írod: „De persze nem ebből fogsz tanulni, hanem egyszerűen abból, hogy folytatod, amit eddig is kiválóan műveltél. A művésznek nem kell a tudós / tudálemos akadémikusokhoz ahhoz, hogy továbbra is azt tegye, amit (belülről, szívből) kell... ” De azért nem árt, ha a művész figyelembe veszi a tudós véleményét, leszűri magának mindazt, ami hasznára lehet a gyakorlatban.

Szeretettel és köszönettel:

Melinda

Pécs, 2009. október 14.

Kedves Melinda!

(1) Mellékelt anyagod szerint tényleg sajnálatosan kiragadott idézetnek látszik a recenzens említett szövege. Ezt az általános (média)jelenséget már kommentáltam, főleg tovább ragozni...

(2) Egyáltalán nem bántottál meg: én is okulhatok mindebből. (Persze magad is tudod: Te is.)

(3) A született olaszokkal szemben Te magyar lélek vagy, tehát legyen csak önbizalmad!

(4) Tényleg kár, hogy nem elemeztem még több fordításodat. [...]

Természetesen hozzájárulok a nyilvános közléshez. [...]

Száz évet említettél. Hát persze hol leszünk mi már akkor?! Amúgy meg kegyetlenül irigyellek az igazából — sajnálatosan csak most — fölfedezett profi honlapodért! Ha nekünk ilyen lehetne... Hogy csinálod? Sok szeretettel: Tibor

*Rövid curriculum:

Nevem: Dr. B. Tamás-Tarr Melinda alias Dr. Bonaniné Dr. Tamás-Tarr Melinda (1953. 12.12.), az általános iskola befejeztével és a gimnáziumi nyári szünidők alatt dolgoztam - a veszprémi Szilágyi József faárugyárban 2 hetet, a gimnáziumi nyári szünidők alatt egy hónapot mint bolti eladó - 1968 nyara, 1970. és 1971. nyara), 1977. júliusában újságírógyakornok voltam a főiskolai nyári szünidőben, 1978. augusztus 15. - 1983. szeptember 30-ig tanítottam, 1983. október 1-én házasságot kötöttem egy olasz állampolgárral s ezt követően kitelepedtem: 1983. december 5-től élek Olaszországban ahol többféle foglalkozást űzök - ha adódik - mint szabadúszó (non-profit sajtó- és kiadói vállalkozás, felelős ig. főszerkesztő újságíró és publicista, felnőttoktatás, műfordító; alkalmi oktatómunka, fordító, tolmács, nyelvi- és kulturális közvetítő). Az alábbi szakmai képzettségekkel és tanulmányokkal rendelkezem: az általános iskolai tanulmányok mellett privatista szolfézs- és zongora tanulmányok a veszprémi zeneiskolai bizonyítvánnyal (1968); gimnáziumi évek alatti, magán zenetanárok vezetése szolfézs- és zongoratanulmányok (1968-1972); munka melletti, magán zenetanár vezetése zongoratanulmányok (Veszprém, 1972-1973), az egykori Veszprémi Vegyipari Egyetem 2 éves műszaki rajzoló esti tanfolyamának az első éve, mert a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-ének szakára felvételt nyervén nem folytathattam a második évet (1972/1973), első szemeszteri magyar-ének zenei tanulmányok és vizsgák (PTF a PTE jogelődje 1973. első szemesztere), magyar-történelem szakos általános iskola tanár (PTF a PTE jogelődje tanulmányok (1978), ferrarai Zeneművészeti Konzervatóriumban zongoratanulmányok privatistaként (1986-1997): dallamírás, zeneelmét, szolfézs képesítés hangszerre (1992), ferrarai tolmácsiskolai nyelvvizsga (1985), 2 éves ferrarai jogtudományi tanulmányok (részképzés 1986-1988), 2 éves bolognai bölcsész tanulmányok (magyar-orsz. részképzés 1993-1995) ferrarai tanácsi és közigazgatás, egyetemi-oktatási minisztériumi nyelvi- és kulturális közvetítői tanfolyamok (2002-2003), posztgyetem Dr. Drengo kiadói master: informatika és középkori történelem/tudományos-történelmi újságírói specializáció (Róma, 2009. január 31.), posztgyetem egyetemi master: olasztanár (LC2, olasz nyelv- és kultúra) külföldi diákok számára (Róma, 2009, június 12.).

HOME PAGE

Elkészült: 2009. október 11-én 22:30-kor Utolsó javítás: 2009. október 12-én 22:50-kor

Frissítés: 2009. október 14. 23:58, október 15. 08:46